Hosszú távú fejlesztés

Átgondoltan, takarékosan, reálisan

A börtönépítészet témája különösen aktuális ma, amikor a kormány foglalkozik a büntetés-végrehajtás hosszú távú fejlesztési koncepciójával. Magyarország az 1990-es csatlakozással vállalta, hogy figyelembe veszi az Európa Tanács e szakterületre vonatkozó ajánlásait, ezeket beépíti a jogszabályokba és megvalósítja a büntetés-végrehajtási munka gyakorlatában. Az eddig eltelt közel 6 év alatt igyekeztünk a magyar büntetés-végrehajtási rendszert minél jobban hozzáigazítani az európai sztenderdekhez úgy, hogy hol ezt, hol azt a szakterületet próbáltuk meg fejleszteni. Mindig azt a területet, ahol a legnagyobb lemaradás mutatkozott, ahol a legtöbb probléma merült fel.

1995 őszén felmerült az a tény, hogy ne ezt a módszert kövessük tovább, hanem készítsük el a büntetés-végrehajtás hosszú távú fejlesztési programját, amelyben egységes tervként összekapcsolódik a különféle szakterületek fejlesztési koncepciója úgy, hogy a részfejlesztések minősége és mennyisége alárendelődik a büntetés-végrehajtás hosszú távú érdekeinek. Ez a terv figyelembe veszi az európai normákat, a magyar büntetés-végrehajtás hagyományait, a magyar büntetés-végrehajtási rendszer aktuális állapotát, a bűnözés prognózisát, a közvélemény reagálását és a magyar büntetés-végrehajtás és a magyar állam anyagi lehetőségeit. Ezt a hosszú távú koncepciót munkatársaim egy csoportja dolgozta ki, nagyon rövid idő alatt, mivel szeretnénk a kormány jóváhagyását minél hamarabb megszerezni. A döntés után, a részletes kidolgozás során lesz még időnk a tervet finomítani.

Sürgető igény

Magyarországnak az európai integrációs intézményekhez való tervezett csatlakozása sürgető igénnyel veti fel – a jogrendszer mellett – a hazai intézményrendszer harmonizációját is az Európai Unió tagállamaiban érvényesülő szervezeti-intézményi modellekkel és normákkal.

Értékelnünk kell az Európa Tanács börtönökre vonatkozó ajánlásait, elvárásait és a Nyugat-Európában meghonosodott büntetés-végrehajtási gyakorlatot, valamint a magyar büntetés-végrehajtás helyzetét az említett normák tükrében.

Az 1993. évi XXXII. törvény hozzáigazította a hazai büntetés-végrehajtási szabályokat a büntető és eljárásjogi szabályokban időközben bekövetkezett változásokhoz és sok tekintetben az Európa Tanács normáihoz is. Ugyanakkor meggyőződésünk, hogy hosszabb távon szükség lesz új,

önálló büntetés-végrehajtási törvényre. Különösen aktuális lesz ez a feladat az új büntető törvénykönyv megjelenése, a büntetőeljárás szabályainak újrafogalmazása, a büntetés-végrehajtás szervezetéről szóló és egyéb törvények megalkotása után. Ugyanakkor szembe kell nézni azzal a ténnyel, hogy a hatályos törvény korszerű előírásai és a végrehajtás feltételei, mindennapi valósága között már ma is szakadék tátong.

Éppen a büntetés-végrehajtási intézeteink alkotta infrastruktúra és tárgyi környezet jellegében és minőségében ragadható meg legközvetlenebbül az európai büntetés-végrehajtási gyakorlattól való több évtizedes lemaradásunk, következésképp felzárkózásunk kulcsát is elsősorban ezen a területen kell keresni.

Európai normák

A büntetés-végrehajtás intézményrendszerével szemben támasztható, a hosszú távú fejlesztéshez mérvadó követelmények számbavételénél a fő tájékozódási irányt a nemzetközi egyezményekben és ajánlásokban megfogalmazott európai normák adják.

A modern magyar büntetés-végrehajtás megteremtésének időszakában, a múlt század utolsó két évtizedében és a XX. század elején hasonló volt a helyzet. Akkor is a legkorszerűbb nemzetközi büntetés-végrehajtási elvek és gyakorlat szolgált az akkori szakemberek számára a magyar valóságba átültetendő mintául. Erőfeszítéseik eredményeként a magyar büntetés-végrehajtás két-három évtized alatt csaknem „szinkronba" került a nyugat-európaival. Ma hasonló nagyságrendű és hasonló időtávlatokban megoldható feladat előtt áll a kormányzat.

Az európai büntetés-végrehajtási normák és követelmények a fejlett nyugat-európai országokban a második világháború utáni időszakban kristályosodtak ki. Olyan alapelvek, valamint a belőlük adódó szervezési elvek és megoldások születtek, amelyeket gyakran a korábbi időszak ún. hagyományos büntetés-végrehajtási gyakorlatával való programszerű szembehelyezkedés jegyében fogalmaztak meg. E minőségi különbség érzékeltetése érdekében célszerű a legfontosabb elveket, elvárásokat számba venni.

Az alapelvek közül kiemelendő *a börtönbüntetés minimális alkalmazásának elve*. A szabadságvesztéssel járó ítéleteket az EU tagállamaiban többnyire csak végső eszközként szabják ki, amikor az ügy körülményeire való tekintettel más ítélet nyilvánvalóan elégtelen lenne. Nyugat-Európában az elzárással nem járó, ún. *alternatív büntetések* sok olyan formája létezik – a számukra háttérül szolgáló intézmények széles hálózatával együtt –, ami nálunk jóformán ismeretlen. Ezeket igen széles körben alkalmazzák, nagymértékben tehermentesítve a börtönrendszert.

Az Európai Börtönszabályok szerint a szabadságvesztés-büntetés tartalma a személyes szabadság korlátozása. A bebörtönzés a szabadságtól való megfosztás révén már önmagában véve büntetés. A bebörtönzés feltételeinek és a bánásmódnak ezért nem szabad súlyosbítania az ezzel járó szenvedést, eltekintve a jogos elkülönítésnek vagy a fegyelem fenntartásának követelményeitől.

A Börtönszabályok és több más európai dokumentum hangsúlyozza a *normalizálás* követelményét. E szerint a bezárás ténye önmagában nem fosztja meg a fogvatartottat azoktól a jogaitól, melyekkel szabad

emberként rendelkezne. Gyakorlásukat csak korlátozni lehet, ha ezt megkívánják a szabadságelvonás feltételei, a rend és a biztonság fenntartása. Habár az elítélt bűncselekményt követett el és fogva tartják, fizikai, biológiai, szellemi, érzelmi szükségleteit tekintve nem különbözik a szabad állampolgárétól.

Miután a szabadságvesztés-büntetés tartalma csak a személyes szabadság korlátozása, a szükségletek negligálásával okozott szenvedés összeegyeztethetetlen az európai kívánalmakkal. Ezért a börtönökben a lehető legszélesebb körben érvényesítik a társadalomban általában szokásos körülményeket, normákat és lehetőségeket. Hasonlóképpen tisztelik a fogvatartott ama jogát is, hogy szabadulás után módja legyen a beilleszkedésre és a többi állampolgáréhoz hasonló életre. Ezért a börtönök változatos módszerekkel és programokkal igyekeznek segíteni az önbecsülés és a felelősség megszilárdulását, a szabadulók munkaerőpiaci pozícióinak javítását, testi és szellemi képességeik megtartását és fejlesztését. Mindez széles körű foglalkoztatást, oktatást-képzést, kulturális, sport és egyéb szabadidős tevékenységeket, lelkipásztori gondoskodást, orvosi, pszichológiai, szociális gondozói támogatást feltételez.

A modern büntetés-végrehajtási rendszerek előnyben részesítik *a nyitottságot, a társadalmi integrációt* az izolációval szemben. A modern börtönök – bármennyire magasak is a falak – szoros kapcsolatban állnak környezetükkel, és ezt a kapcsolatot a lehetőségek határáig nyitottá teszik. Szükségtelennek tartják korlátozni a fogvatartott kapcsolatát a külvilággal, sokuk számára engedélyezik az intézet időszakos elhagyását. A nyitottság lehetővé teszi az intézeteknek külső erőforrások, szolgáltatások bevonását, másrészt a nyilvánosság a legszilárdabb biztosíték a túlkapások ellen.

Az európai jogrendszerek – hangsúlyozva az egyén emberi, állampolgári jogait – természetesnek tartják, hogy ésszerű keretek között, *fontos társadalmi érdekek védelmében szükségessé válhat a jogok korlátozása*. Sajátos módon jelentkezik ez a kérdés a börtönökben. Az állampolgárok természetesen elvárják, hogy a börtönök lakói legalább a fogva tartás időtartama alatt ne kövessenek el újabb bűncselekményeket. Tény, hogy a fogvatartottak egy része csak a közvetlen kényszernek engedve teszi meg ezt. Velük szemben indokoltak a szigorú korlátozások. Mások hajlamosak az önkéntes szabálykövetésre, s alávetik magukat a büntetésnek. Ha az utóbbiakkal szemben is szigorú biztonsági intézkedéseket vezetnének be, indokolatlanul korlátoznák őket, és megsértenék az őrizet minimális alkalmazásának elvét. A modern európai börtönök személyzete állandóan az ideális kompromisszumot keresi a kezelési és rehabilitációs célok, valamint a biztonság között.

A fenti alapelvek megvalósítása elképzelhetetlen *differenciálás* nélkül, mely a fogvatartottak biztonsági és kezelési szempontból történő kifinomult osztályozását, csoportosítását, személyiségükhöz illeszkedő, eltérő rezsimek és programok kialakítását, sajátos, egyéniesített kezelési, nevelési eljárások alkalmazását jelenti.

Mindehhez fontos támasz *a büntetés-végrehajtási intézetek decentralizációja, a körzeti-területi önállóság, az intézményi autonómia* viszonylagos növelése. Követelmény, hogy az elkövetők a lakóhelyükhöz legközelebb eső börtönben töltsék bün-

Az új kecskeméti börtön

tetésüket, közel maradjanak családjukhoz, általában ahhoz a társadalmi környezethez, amelybe majd visszakerülnek. A helyi önkormányzatok anyagi hozzájárulással, különféle szolgáltatásokkal, programokkal fontos szerepet vállalnak „saját" börtöneik működtetésében, hiszen azokban saját szavazópolgáraik, adófizetőik ülnek. Szabadulásuk utáni sikeres beilleszkedésük elsőrangú helyi érdek is.

A fejlődés meghatározó iránya – a régebbi törekvésekkel szemben – *kis intézmények* létesítése, sőt a meglévő régi, nagy intézmények kisebb egységekre bontása, differenciálása. Követelmény az egyszemélyes éjszakai elhelyezés. A zárkákhoz csatlakozó kisközösségi lakóterekben a személyzet tagjai együtt élnek a bennlakókkal, lehetőségük van a viselkedés folyamatos megfigyelésére és befolyásolására.

A fogvatartottak így – a nevelési, foglalkoztatási célok által megszabott összetételben – 10-30 fős, egymástól elkülönített körleteken, *irányított kisközösségekben* töltik napjaikat. Ez a „lakókörnyezet" nem zárkacentrikus, nem elsősorban biztonsági megfontoláson alapul, de a biztonságot is növeli.

Az *egyszemélyes (éjszakai) elhelyezés* előnyei közé tartozik, hogy korlátozza a fogvatartottak közti erőszakot és teret enged a magánszféra bizonyos mértékű megőrzésének, ami az önbecsülés feltétele. A kiscsoportos életvitel pedig hatékonyan felkészít a másokhoz való önkéntes alkalmazkodásra, a reszocializációra. Amellett az elítéltcsoportok minden tagja számára a csoporttal csaknem azonos létszámú nevelői team közvetíti az ismereteket, a társadalmi elvárásokat és normákat, gondosan megtervezett és rendszeresen értékelt, a szükségletekhez képest módosított, egyénre szabott programok keretében.

A bánásmódban, a személyzet stílusában meghatározó elem *a pozitív, progresszív menedzselés*. A magatartás-szabályozás alapvető módszere a jutalmazás, a kívánatos viselkedés megerősítése. A büntetés és különösen az erőszak alkalmazása rendkívüli. A modern büntetés-végrehajtás folyamatosan törekszik arra, hogy céljai és

eszközei-módszerei kapcsán fenntartsa és erősítse a társadalmi konszenzust. Ezért nagy hangsúlyt helyez a közvélemény ismeretére és a kormányzati büntetőpolitika elfogadtatása érdekében történő befolyásolására.

Ez a büntetés-végrehajtási elvrendszer, „filozófia" és gyakorlat Nyugat-Európa legfejlettebb országaiban is csak a második világháború után, több évtizedes fejlődés eredményeként alakult ki. Ebben a folyamatban kulcsszerepet játszott a gazdasági prosperitás, amely lehetővé tette a múltból örökölt börtönépületek átalakítását és az új szemléletnek megfelelő vadonatúj, eleve börtönnek tervezett, kisebb és humanizált intézmények megépítését. Ezzel összefüggött a börtönszemélyzet létszámának növelése, összetételének és képzettségének magasabb szintre emelése.

A fogvatartottakkal való intenzív foglalkozás gyakorlatát megalapozta a szociológia, a pszichológia, a pszichiátria, a szociális munka bevonulása az emberi erőforrásokkal való gazdálkodás valamennyi területére, a jóléti államok terebélyesedő szociális szolgáltatásai, az erős civil társadalom sokféle segítő, karitatív szervezete, a demokratikus nyilvánosság stb.

A magyar társadalom s vele a büntetés-végrehajtás ugyanebben az időszakban – az ismert történelmi okokból – gyökeresen más pályákon mozgott. Erre azért kell utalni, hogy jelezzük: a büntetés-végrehajtás európai modelljének Magyarországon történő meggyökereztetése vagy adaptálása nem kizárólag kormányzati akarat kérdése. A piacgazdasággal, a jogállamisággal, a szabadságról és az emberi jogokról vallott demokratikus közfelfogással összefüggő számos olyan társadalmi folyamatot és mechanizmust feltételez, amelyek az átmenet során, hosszú évek alatt fognak remélhetőleg kiérlelődni. A kormányzatra hárul azonban, hogy megteremtse azokat a legfontosabb, mindenekelőtt jogszabályi és infrastrukturális alapfeltételeket, amelyek ösztönző keretet kínálnak a kívánatos fejlődésnek.

Az infrastruktúra hiányosságai, az intézményhálózat valóságos és eszmei elmaradottsága a büntetés-végrehajtási munka valamennyi területén nyomon követhető, így a biztonsági funkcióban is. Az intézetekben az ott elhelyezett legveszélyesebb fogvatartottaknak megfelelően biztonsági rendszert üzemeltetnek, ami végül is az intézetek legtöbbjénél azonos, differenciálatlan módszerek és eszközök alkalmazását jelenti. Ez azt eredményezi, hogy nem valósul meg az őrizet minimális alkalmazásának elve, a fogvatartottakkal szemben gyakran indokolatlan biztonsági intézkedéseket alkalmaznak. A rendszer ugyanakkor rendkívül költséges és gyakran nem eléggé hatékony.

Az egyes intézetekben elhelyezett fogvatartottak nagy száma, heterogén összetétele, tömegszerű megjelenésük a börtönökben azonban nem teszi lehetővé ésszerűbb megoldások alkalmazását.

Minőségi különbség

Ebből a vázlatos áttekintésből is kiviláglik, hogy a modern európai büntetés-végrehajtási modell nem egyes mozzanataiban – vagy számos mozzanatában, tehát mennyiségileg –, hanem egész szemléletében, „filozófiájában", minőségileg különbözik a hagyományos büntetés-végrehajtástól. (Természetesen a minőségi különbségek egy részét a puszta számok is jelzik, pl. a fogvatartottak–nevelők közti arány, az

intézetek és a kiscsoportok méretei, a foglalkoztatási lehetőségek skálája vagy a bv. költségvetése stb.) Ehhez a nyugat-európai modellhez és gyakorlathoz képest a magyar büntetés-végrehajtás – számos elv és részmegoldás átvétele, adaptálása, sőt kodifikációja ellenére – változatlanul hagyományosnak tekinthető. Nálunk a normalizáció, a nyitottság és az elítélti felelősség erősítése érdekében tett igen jelentős erőfeszítések ellenére – melyeket külföldön is méltányolnak –, változatlanul nagy létszámú, közösségnek aligha tekinthető elítélttömegeket maroknyi felügyelő tart kordában a közvetlen erőszak fenyegetésére támaszkodva. A minőségi különbség érzékeltetésére, némi túlzással a helyzet úgy fogalmazható meg, hogy míg az európai börtön a 21. század küszöbén a személyiségformálás intenzíven működő kis műhelye, addig a magyar börtönök többségükben továbbra is a múlt század légkörét idéző *„nagyipari emberraktárak"*. Annak ellenére így van ez, hogy az elmúlt években a büntetés-végrehajtás erőfeszítéseket tett kisközösséges elhelyezés kialakítására, valamint egy kisméretű, az európai modell szerint működő intézet létrehozására.

Az épületek, amelyek a 19. században vagy a századfordulón épültek, vagy más rendeltetésű létesítményekből (várbörtön, kolostor, kaszárnya) alakították át börtönökké, pusztán méreteik, fizikai adottságaik, belső tagolásuk, továbbá a járulékos létesítmény hiánya miatt nem felelnek – nem is felelhetnek – meg az európai normák szerinti börtönrezsimeknek és tevékenységeknek.

Nem szükséges különösképpen indokolni azt az állítást, hogy egy elfogadható, a társadalmi nyilvánosság kritikáját is elbíró rendszer alapeleme a fogvatartottak egészséges, emberi körülmények között történő elhelyezése. Ennek előfeltétele a megfelelő mozgástér, a lakóhelyiségek olyan felszerelése, berendezése, amely alkalmas a különféle élettevékenységek és szükségletek kielégítésére. Ebben a kérdésben a méltányosság és a gazdaságosság konfliktusát kell feloldani. A magyar börtönökben ma inkább a gazdaságosság érvényesül, a 3,5 m^2 mozgástér, melyet a mai norma tartalmaz, távolról sem jelenti a személyes térrel kapcsolatos szükségletek kielégítését.

Az intézetekben kulturális programokra, könyvtárra, sportolásra 0,4–1,2 m^2 terület jut egy fogvatartott férőhelyre. A fiatalkorúak (2,2 m^2) és a nők (1,7 m^2) ehhez képest kiugróan jól ellátottnak tekinthetők. Ez okoz gondot elsősorban az előzetesen letartóztatottaknál, akik a szabad levegőn tartózkodáson túl alig tudnak a zárkából és – a többszemélyes elhelyezésből adódóan – a zárkaközösségből kilépni. (Egy felmérés szerint az előzetesek 89%-a 22 órát vagy többet tartózkodik a zárkájában.) A zárkán kívül tartózkodás nemcsak változatosabbá teszi a rabéletet. Az a tény, hogy a fogvatartott alapvetően a zárkában van, azt is jelenti, hogy csak szórványosan akad lehetőség a különböző kezelési programok végrehajtására. A büntetés-végrehajtás így egyik fontos feladatát nem tudja teljesíteni.

Az elítéltek nem elsősorban azért vannak kedvezőbb helyzetben, mint az előzetesek, mert a végrehajtó intézetek bővelkednek a lehetőségekben, hanem azért, mert túlnyomó többségük dolgozik, és mert a fegyház fokozatúak egy részétől eltekintve nappal nyitottak a zárkaajtók.

Az intézetekben a férőhelyek száma az új – az európaitól még igencsak távoli – normák szerint 10 700. A jelenlegi fogva-

Az előzetesek elhelyezésének lehetőségei bővülnek a megvásárlandó egykori munkásszállások átalakításával

tartotti létszám ezt máris mintegy 20%-kal meghaladja. Ugyanakkor a szakmai normák szerint a legszükségesebb differenciálás már 80%-os telítettségnél is lehetetlen. A büntetés-végrehajtás elkülönítési és egyéb előírásai miatt az intézetek nem terhelhetők egyenletesen. Emiatt *különösen az előzetesen letartóztatottak elhelyezésében kritikus helyzet alakult ki*, az e feladatokat ellátó intézetek túlzsúfoltak. Az itt elhelyezettek embertelennek minősíthető körülmények között élnek. A lehetséges szervezési és egyéb intézkedéseket a büntetés-végrehajtás már megtette, azonban a normalizáláshoz mintegy 1300 új férőhely létesítése szükséges.

Az elítéltek elhelyezése – az erre vonatkozó norma szerint – megfelelőnek mondható. Egyformán gondot okoz azonban a lakózárkák berendezése, azok elhanyagolt volta és sok esetben az építészeti adottságokból adódó negatív környezeti tényezők (pl. a lakótérben elhelyezett vécé, a kevés természetes fény stb.)

Még egyedi eset

A normalizált börtönélet egyik feltétele a fogvatartottak *egyszemélyes elhelyezése*. Magyarországon ma még kuriózum, egyedi eset, hogy a fogvatartott egyedül használja zárkáját. A századforduló környékén épített, illetve az akkor börtönné alakított épületekben mintegy 1500 olyan zárka van, amely egyszemélyes elhelyezésre épült. Kényszerből ezek ma kb. 3300 főt fogadnak be. Ezeknek a zárkáknak az eredeti funkcióra történő visszaalakítása 2600 új férőhely létesítését igényelné. Probléma az elmúlt évtizedekben épült munkásszálló jellegű intézetek építészeti kialakítása is, melyek többnyire 8-16 fős lakóhelyiségekből állnak. Ezek jelentős költségekkel is csak 2-6 fősekké alakíthatók át (ez a megoldás az intézetek befogadóképességét is csökkenti).

A gondokat tetézi *az intézetek területi elhelyezkedése*. A börtönrendszer kialakításakor létrehozott, akkor logikusan felépített rendszer több lépcsőben is megbomlott. Az északkeleti országrészben létrehozott intézetek a határok módosításakor más ország területéhez kerültek, így ebben a térségben csak egyetlen végrehajtó intézet van, a mindössze 253 fős befogadóképességű Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön. 1945 után több mint 100 városi, járási börtön szűnt meg, ezzel az akkor meginduló európai fejlődési tendenciákkal szemben erősen centralizált intézményi rendszer alakult ki.

Az intézeteknek nemcsak elavultsága és nagy méretei, de *túlzott egyirányú specializálódása* is anakronizmus. Egyetlen fiatalkorú-intézet és egyetlen női fegyház van. Valamennyi életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt férfi Szegedre kerül. Ilyen körülmények között sem a lakóhelyhez közeli fogva tartás, sem pedig az alapvetően szükséges differenciálás nem valósítható meg.

Az 1945 után létrehozott intézetek részben nemzetbiztonsági okokból, részben a meglévő termelési kapacitáshoz igazítva – elsősorban a mezőgazdasági területek mentén – *az ország középső részére települtek*, így változatlanul férőhelyekkel ellátatlan területek maradtak. A fogvatartottak jelentős hányadát lakóhelyüktől, lakóközösségüktől távoli intézetekben kell elhelyezni. Ez a megoldás azt is eredményezi, hogy a nagy végrehajtó intézetek a legtöbbször idegen testként kerülnek be a helyi közösségekbe, inkább ellensé-

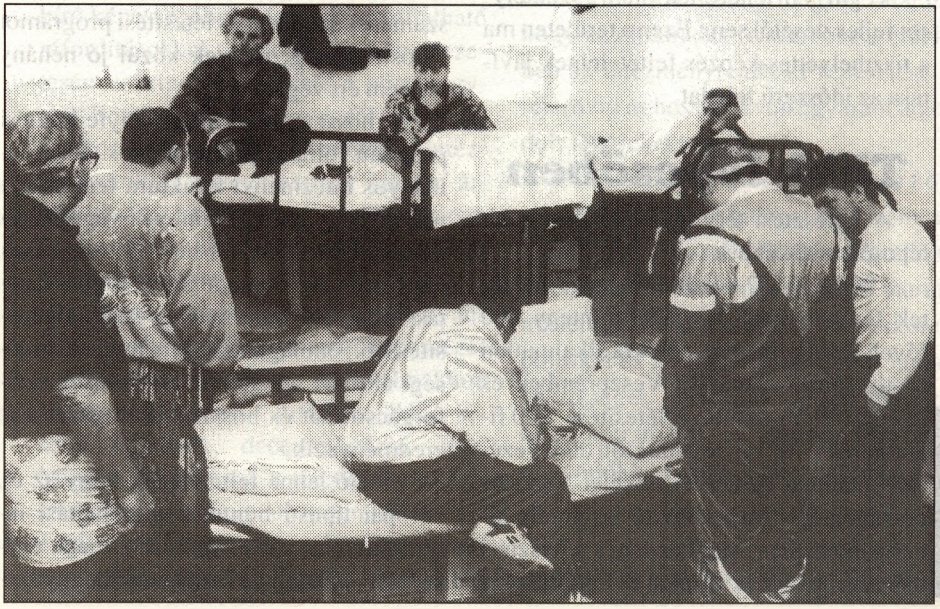
ges, mint támogató a helyi közvélemény. A kialakult helyzetet csak új intézetek létrehozásával, esetenként a meglévők funkciójának megváltoztatásával, átépítésekkel lehet megoldani, eközben szükségessé válhat egyes intézetek szanálása is. A már megszüntetett kormányhatározatok alapján létesülő új budapesti előzetes letartóztató intézet mellett szükséges más területeken szintén bővíteni. Nagyobb mértékben, Északkelet Magyarországon, kisebb mértékben dél-nyugaton.

Az intézetekre jellemző a *rendkívül leromlott* építészeti állapot. Ez nemcsak az elítéltek elhelyezésénél okoz gondot, hanem több alkalommal a működést is veszélyezteti. Az intézetek felújítására soha nem volt elég eszköz, így a ma 20 éve épült „új" intézetek állapota is aggodalomra ad okot. A régebbi, 100 éves vagy idősebb épületek jórészt az akkor gyártott faajtókhoz rögzített vasrácsokkal működnek, egyre kétségesebb megbízhatósággal.

Elhelyezési gondok

A magyar büntetés-végrehajtás helyzetének elemzése az intézményrendszer hosszú távú fejlesztése szükségességének felismeréséhez kell hogy vezessen. A megfelelő elhelyezés érdekében az előzetesen letartóztatottak számára a 600 budapesti férőhelyen kívül mintegy 800 új férőhelyet kell létrehozni. Ezzel együtt a fogvatartottak 8-10%-át, – ha az új épületek zömében egyszemélyes elhelyezést biztosítanak –, 20-25%-át lehet éjszakára egyedül elhe-lyezni.

A bv. ingatlanállományának műszaki-építészeti állaga rendkívül leromlott, felújítása elkerülhetetlen. Célszerű azonban ezeket a felújításokat átalakítással egybekötni, és ezek során már az új követelményeknek megfelelő tereket kialakítani. Ennek költségei felülmúlják a bv. szokásos felújítási kereteit, ezért erre külön forrás szükséges.

A lakóhelyhez közeli elhelyezés megvalósításához – feltételezve, hogy a bűnözés területi mutatói radikálisan nem változnak – kb. 3000 új férőhely létesítése szükséges, elsősorban Északkelet-Magyarországon, kisebb arányban Délnyugat-Magyarországon. *Elsőbbséget kell élvezniük ebből a szempontból a fiatalkorúaknak és a nőknek.* Valamelyest enyhítene a térség elhelyezési gondjain a Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön mellett lévő, állaga miatt ma semmire nem használható épületből egy 80-100 fős lakókörlet kialakítása.

A fenti lépések önmagukban még csak egy, az alapvető emberi követelményeknek megfelelő intézetrendszert eredményeznek. A továbbiakhoz tartozik a meglévő épületek a szakmai követelményeknek megfelelő átalakítása, ami a rehabilitációt, kezelést biztosító terek bővülése mellett a meglévő férőhely csökkentését eredményezi.

Végül nem lehet eltekinteni a személyzet fejlesztésétől sem. Ezen a területen ma a tiszthelyettes-képzés feltételeinek javítása az időszerű feladat.

Több lépcsőben

A fejlesztési terv megvalósítása több lépcsőben történhet.

1997 és 2002 között a megyei intézetek férőhelyeinek bővítése mintegy 600 fővel. Ezen belül a bv. célokra alkalmatlan börtönépület szanálása Veszprémben és itt egy 180 fős új intézet létesítése. 100 fiatalkorú és 100 női fogvatartott elhelyezésére alkalmas épület Északkelet-Magyarországon, 80-100 fős bővítés a sátoraljaújhelyi intézetben. Megkezdeni a fejlesztési terv szerinti átalakításokat és felújításokat az intézetekben. Megépíteni a tiszthelyettes-képző iskola kollégiumát.

2003–2007 között új intézetek építése a funkcionális megfelelés érdekében, a lakóhelyekhez közeli, decentralizált intézetrendszer megteremtése céljából. Az ésszerűbb intézményhálózat kialakítása következtében felszabaduló épületek értékesítése, szanálása, a bevételek felhasználása a fejlesztéshez.

2007 után a gazdaság teherbíró képességével arányosan a fejlesztés folytatása.

Az első tíz évben a bv. szokásos költségein túlmenően a fejlesztés összesen 8 milliárd forintos költségvetési támogatást igényel.

A külföldi tapasztalatok azt mutatják, hogy az intézményi infrastruktúra több évtizeden át tartó, gondosan megtervezett és céltudatosan kivitelezett megújítása nélkül a büntetés-végrehajtás modernizálása vagy europaizálása elképzelhetetlen. A legtöbb nyugat-európai ország az 1950-es évek óta több évtizedre szóló börtönszanálási, átépítési és létesítési programot valósított meg, melyek közül jó néhány ma sem ért véget.

A hosszú távú intézményfejlesztési program voltaképpen takarékos. A hagyományos intézményi struktúra fenntartása mellett ugyanis a büntetés-végrehajtás más alterületeire fordított beruházások (pl. biztonsági berendezések, foglalkoztatás, felügyelői létszám vagy számítógépesítés stb.) önmagukban nem hoznak minőségi áttörést, inkább az erőforrások szétforgácsolását és hosszú távon pazarlását eredményezik.

Illúzió lenne feltételezni, hogy az új, európai típusú büntetés-végrehajtási intézményrendszer és kultúra a maga egészében rövid vagy középtávon meggyöke-

reztethető lenne Magyarországon anélkül, hogy nálunk is kibontakoznának az ezt megalapozó gazdasági feltételek és egyéb társadalmi folyamatok. A gazdasági helyzet nem teszi lehetővé, hogy pl. az elavult intézeteket akár középtávon modern létesítményekkel kiváltsuk.

Reális stratégia

Ha rövid és középtávon elérhetetlenek is a nyugat-európai büntetés-végrehajtási gyakorlat élenjáró vagy akár „középmezőnyhöz tartozó" mintái, nem lehet lemondani arról, hogy hosszú távon mégis ne ezeket kövessük. A felzárkózás kényszere pedig megköveteli a szembenézést az infra-strukturális kihívással, és az elkötelezettséget egy több évtizedes, reális stratégia mellett.

Ez a stratégia a felújítás-fejlesztés-átalakítás és a legszükségesebb, mértékletes építés célkitűzésén kell hogy alapuljon. Nem irreális, hanem az ország teherbíró képességéhez képest még vállalható ráfordításokkal számolna, de következetesen vezetne Európa felé a börtönügyben. Ennek lényege, hogy évről évre meghatározott összeg legyen a meglévő intézményeink új követelmények szerinti átalakítására, továbbá a legszükségesebb építkezésre, illeszkedve a körzetesítési programhoz, mely közelítené a büntetés-végrehajtás intézményrendszerének, intézményi hálózatának teljesítőképességét a legfontosabb európai kívánalmakhoz (lakóhelyközeliség, differenciálás, kisebb egységek, decentralizáció stb.). Mindez feltételezné a meglévő ellátási-szolgáltatási színvonal megtartását. Így évről évre létrejöhetnének a hagyományos büntetés-végrehajtási rendszeren belül az európai mércével mérhető büntetés-végrehajtás újabb és újabb „szigetei". A szigetek sok szállal kötődnének a rendszer egészéhez, működésük tapasztalatai ösztönzően hatnának a bv. valamennyi részterületére. Másfél-két évtized múlva – mely időszak a bv. egésze számára fontos tanulási folyamatot testesítene meg – a fokozatosan gyarapított „szigetek" egyre inkább kontinuummá állhatnának össze.

Az Európa Tanács a magyar börtönviszonyokat elemző, közelmúltban lezajlott vizsgálata a büntetés-végrehajtási intézményhálózat infrastrukturális fejletlenségében jelölte meg annak fő okát, hogy Magyarország miért nem képes teljesíteni az Európai Börtönszabályok olyan elemi normatív követelményeit, mint az egyszemélyes elhelyezés vagy a lakóhely közelében történő fogva tartás. Immár el is várják a magyar államtól, hogy az elmaradás felszámolása érdekében az intézményrendszer fejlesztése terén rövid és hosszú távon egyaránt átgondolt lépéseket tegyen.

A hosszú távú stratégia melletti kötelezettségvállalás halogatása nemcsak késleltetné a hazai büntetés-végrehajtás intézményrendszerének európai harmonizációját, hanem – a közvetlen erkölcsi-politikai és az áttételes anyagi és emberi veszteségek mellett – azzal fenyeget, hogy hátrányunk az ezredforduló utáni esztendőkben szinte behozhatatlanná válik.

Tari Ferenc